

Кошевий М. М.

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ НАУКОЕМНИХ ВИРОБНИЦТВ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто стан науково-технологічного потенціалу, фінансове забезпечення наукової та науково-технічної діяльності, динаміка наукоємності ВВП. Висвітлено напрями стимулювання розвитку наукоємних виробництв у промисловості України, стратегію забезпечення їх розвитку, утворення науково-виробничих холдингів як засобу інтеграції науки та виробництва.

Ключові слова: наукоємні виробництва, наукоємність ВВП, стратегія розвитку, науково-виробничий холдинг.

1. Постановка проблеми

У сучасних умовах рівень економічного розвитку країн визначається науково-технічним прогресом та інтелектуалізацією основних факторів виробництва, оскільки в умовах глобальної економічної конкуренції виграють ті країни, які забезпечують сприятливі умови для наукових досліджень і науково-технічних розробок.

Сучасна оцінка ролі науки заснована на тому, що тільки вона може служити довготривалою основою для зростання економіки та підтримки високого рівня зайнятості населення [1, 7–10]. При цьому вагомим елементом механізму науково-технологічного розвитку є наукоємні виробництва.

Розвинені країни, де технології оголошені основним засобом забезпечення зростання, вибравши інноваційну стратегію розвитку, досягають значних соціально-економічних успіхів, глобального економічного лідерства та національної безпеки. Визначальними факторами стають глибока структурна перебудова виробництва на новій технологічній основі. Створення якісно нової системи управління наукоємними виробництвами, для яких характерно широке застосування та найшвидше впровадження новітніх високих технологій, забезпечує прибутковість капітальних вкладень в 20–40 %, крім того до 85 % приросту валового внутрішнього продукту припадає на частку наукоємних товарів [5].

Для України властива відсутність програми підтримки та розвитку галузі науки та наукового обслуговування, невизначені основні рушійні сили реалізації стратегічного «прориву» та структура джерел його фінансування, відсутній організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку наукоємних виробництв, втрачені орієнтири внутрішньофірмового розвитку наукоємних бізнес-одиниць.

Саме тому актуальність даного дослідження визначається відсутністю методичних і методологічних рекомендацій щодо формування стратегії розвитку вітчизняних наукоємних виробництв та механізму управління ними, зростанням потреб в адекватній кількісній оцінці результативності інвестування, оподаткування та кредитування розвитку наукоємних виробництв, а також їх внутрішньофірмового управління.

Окреслені проблеми свідчать про необхідність глибокого наукового аналізу змісту, специфіки функціонування наукоємних виробництв і підходів до формування стратегії їх розвитку.

2. Аналіз останніх наукових досліджень

Дана проблема широко досліджується у наукових роботах, присвячених наукоємним виробництвам, дослідженню науково-технічного розвитку, проблемам фінансування науково-технічних програм, питанням створення наукоємної продукції тощо. Серед них необхідно відзначити роботи Багриновського К. А., Борисюка І. О., Варшавського О. Е., Макарова В. Л., Знаменського В. В., Хрустальова Є. Ю., Деміна С. С., Бендикова М. А., Фролова І. Е., Авдулова А. М., Кулькіна А. М., Узуна Д. Д., Федорова С. Ф., Федулової Л. І., Бекетова М. В., Одотюка І. В. та інших.

3. Мета дослідження

Аналіз існуючого стану промисловості України висуває на пріоритетні позиції пошук шляхів розвитку наукоємних виробництв у промисловості України, формування стратегії їх розвитку та визначення напрямків їх розширення в сучасних умовах.

4. Результати дослідження

Головними представниками виробничого сектору забезпечення науково-технологічного розвитку є наукоємні виробничі галузі. Будь-яка наукоємна галузь поєднує у своїй діяльності економічну та соціальну функції. Так соціальне значення полягає насамперед у тому, що продукція такої галузі, як правило, сприяє найкращому задоволенню наявних потреб населення та створення нових напрямків у споживчому секторі.

Одним з головних чинників розвитку наукоємних виробництв є безперервне підвищення їх науково-технічного рівня, тому галузь повинна займати помітне місце у витратах на наукові дослідження та дослідно-конструкторські розробки.

Сучасний стан науково-технологічного потенціалу України характеризується падінням рівня наукоємності виробництва та рівня наукоємності праці. Наслідком цього є відсутність вітчизняного конкурентоспроможного обладнання та технологічних процесів, зростання імпортозаміщення та збільшення залежності від зовнішніх ринків, що стало одним з основних стримуючих факторів розвитку наукоємних галузей національної економіки.

Розглядаючи стан фінансового забезпечення наукової та науково-технічної діяльності необхідно відзначити про

його погіршення, що пов'язане зі зменшенням державних витрат, так і зі скороченням недержавних замовлень на виконання наукових досліджень і розробок. Загальне фінансування науки як частки ВВП постійно зменшується і складає в останні роки 0,73–0,83 % ВВП (рис. 1). Наукоємність ВВП за рахунок коштів державного бюджету в 2005 р. становила 0,39 %, у 2006 р. — 0,37 %, у 2007 р. — 0,39 %, у 2008 р. — 0,41 %, у 2009 р. — 0,37 %, у 2010 р. — 0,34 %, а у 2011 р. досягла найменшого значення — 0,29 %.

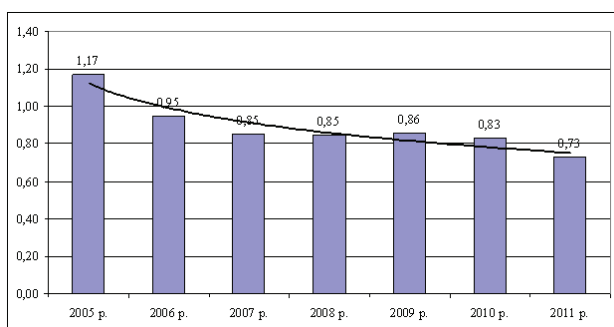

Рис. 1. Динаміка показника наукоємності ВВП, %¹.
Примітка: ¹ побудовано за [3, 4, 6]

Наукова та науково-технічна діяльність залежить від кількості організацій, які виконують наукові дослідження та розробки та чисельності дослідників в національній економіці. У виконанні наукових та науково-технічних робіт наприкінці 2011 р. в Україні було зайнято 84969 осіб у 1255 наукових організаціях (табл. 1). З року в рік простежується тенденція до скорочення чисельності виконавців наукових досліджень і розробок. Відносно сталою є чисельність науковців вищої кваліфікації — докторів і кандидатів наук. В цілому, у різних галузях економіки нині працює близько 85 тис. науковців вищої кваліфікації, з числа яких 63,5 % безпосередньо приймають участь у виконанні наукових та науково-технічних робіт.

Таблиця 1

Наукові кадри та кількість організацій²

Рік	Кількість організацій, які виконують наукові дослідження й розробки	Чисельність науковців, осіб	Чисельність докторів наук в економіці України, осіб	Чисельність кандидатів наук в економіці України, осіб
2005	1510	105512	12014	68291
2006	1452	100245	12488	71893
2007	1404	96820	12845	74191
2008	1378	94138	13423	77763
2009	1340	92403	13866	81169
2010	1303	89534	14418	84000
2011	1255	84969	14895	84979

Примітка: ² складено за [2].

Для оцінки наукоємності промисловості України доцільно розглянути обсяги її інноваційних витрат. Оцінка структури інноваційних витрат у промисловості України дозволяє стверджувати, що найбільша їх частка простежується за придбанням машин, обладнання та про-

грамного забезпечення: у 2008 р. — 63,90 %, у 2009 р. — 62,58 %, у 2010 р. — 62,79 %, а у 2011 р. — 73,18 %. При дослідженні інноваційних витрат у промисловості України необхідно звернути увагу також на те, що до 2011 р. органи статистики України надавали інформацію і про обсяги витрат на дослідження і розробки, а з 2011 р. дана інформація законодавством віднесена до конфіденційної. Але серед наведеного переліку інноваційних витрат у промисловості саме обсяги витрат, спрямованих на дослідження і розробки характеризують наукоємність промисловості. Так у 2008 р. вони становили 1243,6 млн. грн., у 2009 р. — 846,7 млн. грн., а у 2010 р. — 996,4 млн. грн.

Дані щодо обсягів інноваційних витрат у промисловості України дозволяють стверджувати, що частка витрат на дослідження і розробки є незначною: у 2005 р. — 10,65 %, у 2008 р. — 10,37 %, у 2009 р. — 10,65 %, а у 2010 р. — 12,38 %. В цілому, витрати промисловості України на дослідження і розробки збільшилися з 2005 р. до 2010 р. на 384,10 млн. грн. або на 62,73 %, але наведені величини зазначених витрат є незначними, враховуючи обсяги реалізованої продукції. Так порівнюючи обсяги реалізованої промислової продукції за 2010 р. в 1067132,3 млн. грн. з обсягом витрат на дослідження і розробки, їх частка становить 0,09 %.

При порівнянні витрат на дослідження і розробки з обсягом ВВП, їх частка становить у 2005 р. 0,14 % від ВВП, у 2008 р. — 0,13 %, у 2009 р. — 0,09 % та у 2010 р. також 0,09 %, що значно менше від розвинених країн, у яких протягом останніх десятиліть ХХ ст. ця частка становила від 1 % до 3 % в залежності від країни.

Важливе значення в стимулюванні розвитку наукоємних виробництв у промисловості України має відігравати стратегія забезпечення їх розвитку. Головне завдання такої стратегії — запропонувати на основі всебічного аналізу існуючого стану наукоємних галузей національної економіки оптимальний шлях розвитку наукоємних виробництв у промисловості, вибрати пріоритети, сконцентрувати фінансові зусилля як держави, так і приватного сектора на ключових напрямках цього розвитку.

Реалізація такої стратегії повинна забезпечити:

- ліквідацію критичного науково-технологічного відставання України від світового рівня;
- забезпечення розвитку тих напрямків промисловості, в яких присутні науково-технічні рішення та продукція, що випереджають світовий рівень;
- задоволення потреб галузей національної економіки в сучасних наукових розробках і, як наслідок, підвищення конкурентоспроможності та якості вітчизняної продукції на світовому і внутрішньому ринках збуту;
- формування ринково-орієнтованих бізнес-структур, у т. ч. на основі розвитку взаємодії держави та бізнесу шляхом розвитку державно-приватного партнерства тощо.

Важливу роль у стимулюванні розвитку наукоємних виробництв відіграє податкова політика, що проводиться державою стосовно виробництва нових виробів та розробки нових технологій. Зокрема, ефективним способом підвищення активності розвитку наукоємних виробництв у промисловості є застосування методів економічного стимулювання нововведень, що базуються на порівнянні оцінки витрат та корисного ефекту від переходу до нової технології, використанні нового матеріалу тощо.

В якості конкретних заходів стимулювання розвитку наукоємних виробництв пропонуються:

- використання податкових знижок на амортизаційні відрахування і в зв'язку з цим застосування прискореної амортизації для наукоємних проектів;
- використання податкових знижок на інвестиції та поточні витрати в ході становлення та реалізації проекту.

Однією з можливих форм реалізації стратегії розвитку наукоємних виробництв у промисловості України та забезпечення процесу «дослідження — освоєння — виробництво» є науково-виробничі холдинги, за допомогою яких можуть вирішуватися проблеми інноваційного розвитку. При такій формі об'єднання забезпечується стійкість внутрішньої системи управління та тісна взаємодія керуючої компанії з дочірніми та залежними товариствами.

Науково-виробничий холдинг являє собою об'єднання юридично самостійних учасників господарської діяльності, що створюється для вирішення конкретних завдань і реалізації науково-технічних та інноваційних програм, проектів тощо. Науково-виробничі холдинги можуть створюватися як за типами виробленої продукції певного призначення, так і за технологічною орієнтацією підприємств.

Характерною особливістю науково-виробничих холдингів є особливий характер їх функціонування як товаровиробників. Холдинг є самостійним агентом при здійсненні товарно-грошових операцій, може здійснювати купівлю-продаж засобів виробництва, що використовуються в наукоємному виробництві, має право здійснювати реалізацію наукоємної продукції тощо.

Науково-виробничі холдинги можуть істотно впливати на стимулювання капіталовкладень у розвиток наукоємного виробництва:

- за їх допомогою можна забезпечити стабільне надходження фінансових ресурсів для розвитку наукоємного виробництва та розширення науково-виробничої діяльності шляхом злиття виробництва та фінансових інститутів в єдиний економічний суб'єкт;
- за їх допомогою можна забезпечити дівість інвестиційних вкладень у виробництво завдяки єдності та взаємозв'язку відтворювальних процесів;
- завдяки розширенню фінансових можливостей науково-виробничий холдинг зможе мінімізувати витрати зі залучення інвестиційного капіталу;
- за рахунок диверсифікації діяльності окремих підприємств науково-виробничого холдингу існує можливість зниження ризику в цілому для холдингу;
- централізація управління дозволить знизити адміністративні та супутні витрати.

Крім цього, утворення науково-виробничих холдингів позитивно впливає на оздоровлення інвестиційної сфери, так як вкладення в високотехнологічні організовані структури досить надійні. Це пов'язано в першу чергу з тим, що:

- всередині таких утворень формується спеціалізація підприємств, яка забезпечує отримання більш якісної та конкурентоспроможної продукції;
- у таких утвореннях створюється єдина науково-виробнича структура, яка виключає дублювання та формує загальні інтереси, що входять до її складу дочірніх і залежних товариств;
- всі підприємства холдингу інтегровані під єдину корпоративну систему управління;

- тісне об'єднання науково-виробничих потужностей дочірніх і залежних товариств об'єктивно виявляє обсяги непрофільних активів.

Все це зумовлює необхідність реструктуризації та реформування вітчизняного наукоємного виробництва, в основу якого необхідно покласти створення умов для збереження і розвитку наукового та виробничого потенціалів, підвищення ефективності підприємств, перш за все, за рахунок їх фінансового оздоровлення, зниження невиробничих витрат, поліпшення керованості та розширення ринків збуту конкурентоспроможної продукції тощо.

Виходячи з попереднього аналізу стану дочірніх і залежних товариств науково-виробничого холдингу основними завданнями реструктуризації та реформування можуть бути:

- концентрація і розвиток науково-технічного та виробничого потенціалів;
- створення високотехнологічних, диверсифікованих промислових підприємств, що забезпечують розробку та виготовлення засобів на сучасному науково-технічному рівні;
- зниження собівартості та термінів виробництва продукції нового призначення за рахунок спеціалізації виробництва, переоснащення його сучасним обладнанням, підвищення продуктивності праці;
- скорочення невиробничих витрат за рахунок оптимізації структури виробництва, персоналу і виробничих потужностей;
- залучення молодих фахівців на підприємства зі створенням умов для виробничого росту та забезпечення їх гідною заробітною платою;
- впровадження в процес розробки та виробництва систем менеджменту якості для підвищення якості та конкурентоспроможності продукції;
- залучення додаткових джерел фінансування шляхом утворення фондів НДДКР для реалізації інноваційних конструкторських і технологічних проектів.

Досвід становлення і розвитку інтегрованих структур національних економік багатьох країн світу показує, що диверсифікація є найважливішим інструментом інтенсифікації наукоємного виробництва, розширення продуктового ряду тощо. Тому діяльність науково-виробничих холдингів не може бути організована у відриві від інших сфер суспільства і повинна підкорятися керівній стратегічній ідеї розвитку країни.

5. Висновки

Аналіз проведеного дослідження дозволяє дійти до наступних висновків:

1. Для української дійсності властива відсутність програм та організаційно-економічного механізму підтримки розвитку наукоємних виробництв.
2. Аналіз фінансового забезпечення наукової та науково-технічної діяльності свідчить про погіршення такого стану, що пов'язано як зі зменшенням державних витрат, так і зі скороченням недержавного фінансування. В цілому обсяги фінансування науки щороку зменшуються, що становить за останні роки 0,73–0,83 % ВВП, а наукоємність ВВП за рахунок державних коштів становить у 2010 р. — 0,34 %, а у 2011 р. — 0,29 %. Аналіз інноваційних витрат у промисловості України також дозволяє стверджу-

вати про зменшення незначної частки витрат на дослідження і розробки.

3. Для стимулювання та забезпечення розвитку наукоємних виробництв необхідно сформулювати відповідну стратегію, що має бути сформована задля забезпечення розвитку наукоємних виробництв, задоволення потреб галузей національної економіки в наукових розробках та їх впровадження у промислове виробництво.

4. Стимулювання розвитку наукоємних виробництв можливе за умови ефективного використання фінансово-кредитних і фіскально-бюджетних інструментів регулювання.

5. Для забезпечення розвитку наукоємних виробництв необхідно спонукати до створення науково-виробничих холдингів для вирішення конкретних завдань і реалізації науково-технічних та інноваційних програм, проектів тощо. При цьому вони можуть створюватися як за типами виробленої продукції, так і за технологічною орієнтацією підприємств.

Література

- Багриновский, К. А. Проблемы управления развитием наукоёмкого производства [Електронний ресурс] / К. А. Багриновский. — Режим доступу: URL: <http://www.mevriz.ru/articles/2003/2/1676.html>.
- Наукові кадри та кількість організацій [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
- Соціально-економічний розвиток України за 2011 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2011/so_ek_r_u/soekru_u/soekru_2011.zip.
- Статистичний щорічник України за 2011 рік [Текст] / за ред. Осауленка О. Г. — К. : Державний комітет статистики України, 2012. — 560 с.
- Узун, Д. Д. Исследование границ области применения показателя наукоёмкости [Текст] / Д. Д. Узун // Экономика та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. — 2010. — № 4(12). — С. 39–47.
- Україна в цифрах у 2010 році: Статистичний збірник [Текст] / за ред. Осауленка О. Г. — К. : Державний комітет статистики України, 2011. — 252 с.
- Godin, B. The obsession for competitiveness and the impact on statistics: the construction of high-technology indicators. Project of the history and sociology of S&T statistics [Text] / B. Godin // Working paper. — 2004. — № 25.
- Seminar on High technology industry and products indicators // Summary record. — OECD, 1994.
- Boretsky, M. Trends in US Technology. A Political economist's view [Text] / M. Boretsky. — American Scientist. — 1975. — pp. 70–82.
- Atzichronoglou, T. Revision of the High-Technology Sector and Product Classification [Text] / T. Atzichronoglou // OECD Science, Technology and Industry Working Papers. — 1997/2. OECD Publishing.

ФОРМИРОВАНИЕ СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ НАУКОЕМКИХ ПРОИЗВОДСТВ В УКРАИНЕ

В статье рассмотрено состояние научно-технологического потенциала, финансовое обеспечение научной и научно-технической деятельности, динамика наукоёмкости ВВП. Освещены направления стимулирования развития наукоёмких производств в промышленности Украины, стратегия обеспечения их развития, образования научно-производственных холдингов как способа интеграции науки и производства.

Ключевые слова: наукоёмкие производства, наукоёмкость ВВП, стратегия развития, научно-производственный холдинг.

Кошевий Микола Миколайович, кафедра економіки та управління підприємством, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, e-mail: nn.koshevoy@gmail.com

Кошевой Николай Николаевич, кафедра экономики и управления предприятием, Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

Koshevoy Nikolay, Dnipropetrovsk National University Oles Honchar, e-mail: nn.koshevoy@gmail.com

УДК 658.152

Кузьмін О. Є.,
Товстенюк О. В.

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Незважаючи на наявність у теорії та практиці інвестиційної діяльності підходів до виокремлення факторів формування інвестиційної привабливості, їхні класифікації, зміст та перелік зумовлюють чимало дискусій та розбіжностей у ідентифікуванні. Використання методів групування та порівняльного аналізу дало змогу запропонувати комплексні полівекторні типології факторів зовнішнього та внутрішнього середовища формування інвестиційної привабливості підприємств за змістовою ознакою.

Ключові слова: інвестиційна привабливість підприємства, фактори внутрішнього середовища, фактори зовнішнього середовища, типологія, ідентифікування.

1. Постановка проблеми

Інвестиційна привабливість підприємства є його складною, багатоаспектною, інтегральною категорією,

котра відображає конкурентні переваги підприємства у боротьбі за інвестиційні ресурси. Реальний або фінансовий інвестор керуються значним переліком критеріїв при вкладанні власних фінансових, матеріальних,